

espai de

llibertat

revista d'esquerreres
per a la formació,
la reflexió
i l'agitació política

Segon trimestre 2009
3,50 euros

54

CENTENARI
FERRER i GUÀRDIA
FUNDACIÓ FERRER i GUÀRDIA

Número 54.
Segon trimestre 2009

Subdirector:
Vicenç Molina

Consell de redacció
Xavier Bretones, Josep Sellarès,
Gemma Martín, Fabian Mohedano,
Santi Castellà, Ferran Escoda,
Antoni Castells, Joffre Villanueva,
Jordi Miralles, Oriol Illa, Montse Alba.

Espai de Llibertat.
Avinyó, 44 primer. 08002 Barcelona
e-mail ffg@laic.org
www.laic.org
Tel. 936 011 644
Fax 936 011 640

Edita:
Fundació Ferrer i Guàrdia

Impremta:
Primera Impressió, S.L. Sabadell

Disseny:
Ferran Cartes / Montse Plass

Maquetació:
Fundació Ferrer i Guàrdia.

Assessorament lingüístic:
Vicenç Molina

Revista trimestral.
Preu: 3,50 euros.
Subscripcions: 14 euros/any.

Dipòsit legal: B. 33.262-1996
ISSN: 1136-1581

Espai de Llibertat és membre de
l'Associació de Publicacions
Periòdiques en Català.

La línia editorial d'aquesta revista és
el lliurepensament, per tant, les opi-
nions del consell de redacció, les tro-
bareu a l'Editorial, la resta d'opinions
seran únicament responsabilitat de
qui les firmi.

"Esta revista ha recibido una subvención de la
Dirección General del Libro, Archivos y Biblio-
otecas para su difusión en bibliotecas, centros cul-
turales y universidades de España, para la totali-
dad de los números editados en el año 2009".

espai de llibertat

Sumari

Editorial 2

La reflexió

... I què? 5

Ignasi Farinyes

El monogràfic: Ferrer i Guàrdia

Centenari Ferrer i Guàrdia 7

Montse Alba

Ferrer i la setmana tràgica: cartes des de Montjuïc 9

Joan-Francesc Pont

Ferrer i Guàrdia: llocs de memòria a Bèlgica 13

Jean-François Aguinaga

El cas Ferrer al *New York Times* 17

Edu Richard. Gemma Martin

De Ferrer i Guàrdia a Puig Elias 19

Valeria Giacomoni

Un home normal... 23

Vicenç Molina

No va ser l'Escola Moderna l'obra més important 25

Pascual Velázquez

L'entrevista

Jordi Vaquer 31

Vicenç Molina. Montse Alba

L'apunt

La Retirada 41

Raymond Beltran

La creació

Sea strings 43

Eduard Rodés

Poemes 46

Pietro Gori

In memoriam

Abel Paz (1921-2009) 48

Antoni Castells

54
1

el monogràfic

No va ser l'Escola Moderna l'obra més important de Ferrer i Guàrdia

Pascual Velázquez Vicente

Mestre. Llicenciat en Pedagogia i en Dret

No va ser l'Escola Moderna l'obra més important de Ferrer i Guàrdia. No ho va ser perquè, en la seva breu existència durant cinc cursos escolars, va canviar de director, va incorporar i va substituir professorat, va romandre inconclusa la vertebració dels seus ensenyaments, van ser suspeses, al seu mateix inici, les classes nocturnes per a la formació del professorat, i truncada la construcció del nou edifici destinat a prendre el relleu de la vella seu al carrer de Bailén.

A l'ombra de l'Escola Moderna va néixer una editorial d'imprecisos perfils i activitat titubejant. Concebuda instrumentalment com a proveïdora de textos per a les aules d'aquella institució escolar, l'empresa "Publicaciones de la Escuela Moderna" començava la seva etapa el 1901 amb un llibre destinat a l'ensenyament de la Història Universal per als alumnes del grau superior,

durant una sessió setmanal impartida cada dijous de 10h15 a 11h00 del matí.

Va necessitar tres cursos acadèmics per superar una indefinició inicial caracteritzada per infructuoses crides a autors de textos d'aplicació escolar, i per l'ús de títols aliens. Tretze obres (quatre de lectura, tres

d'Història Universal, una d'Història d'Espanya, una d'escriptura, una de Gramàtica, una de francès, una partitura de solfeig, un volum inclassificable sota la denominació de *La Substancia Universal*) i un rellevant acord de profitoses conseqüències (amb dos professors de la Universitat de Barcelona: Odón de Buen i Andrés Martínez Vargas) és el balanç dels primers anys. La consolidació de l'activitat editorial es va produir durant el

bienni 1905-1906, amb la publicació de 30 llibres que es van incorporar a l'oferta editorial, a la qual cal afegir reedicions de títols anteriors. 14 escoles a Barcelona i 34 a altres localitats havien adoptat les publicacions de l'Escola Moderna l'any 1905. Als textos d'aplicació directa a la realitat escolar (Història Universal, lectura, escriptura, Aritmètica, Geologia, Paleontologia, Botànica, Mineralogia, Zoolo-

14 escoles a Barcelona i 34 a altres localitats havien adoptat les publicacions de l'Escola Moderna l'any 1905

gia, Geografia, lliçons de coses, solfeig i teatre) cal afegir un important contingent de llibres que desbordava

els límits pedagògics de l'aula: novel·les i relats breus, reflexions de caràcter sociològic, Filosofia política, Filosofia moral i tractats complexos, travessats de Biologia, Història, Sociologia i elucubracions

54
25

teòriques de diversa mena. En aquesta situació es va produir el tancament governatiu de l'Escola Moderna i l'empresonament del seu fundador el 4 de juny de 1906. Un any després, excarcerat i perjudicat patrimonialment, va reprendre Ferrer l'activitat editorial. L'any 1907 va registrar un sol títol publicat, el tercer volum de la sèrie *El Hombre y la Tierra*, d'Eliseu Reclus. La casa editorial desplegava llavors la seva activitat des

d'una nova seu situada al carrer Corts 596 de Barcelona. Reprès el treball i continuat sense interrupció fins el 1909, l'empresa va generar reedicions de textos escolars (*Cartilla*, *Compendio razonado de Gramática española* i *Las aventuras de Nono*), va proposar un programa pedagògic (*L'Escola Nova*), va conformar la seva posició ideològica fent expressos pronunciaments de naturalesa ontològica, antropològica, moral i política (*El banquete de la Vida*), va fer seva una severa crítica a l'Església Catòlica (*República y Vaticanismo*), va reivindicar plantejaments laicistes, va apostar pel divorci com a pas previ a la substitució del matrimoni per la unió lliure (*Hacia la Unión Libre*), mentre que la novel·la *En anarquía* i el conte extens *Tierra Libre* esbossaven concepcions per a una societat futura.

Així les coses, van sobrevenir els esdeveniments de juliol de 1909, coneguts com la Setmana Tràgica. Ferrer i Guàrdia va ser detingut, processat i condemnat a mort sota l'acusació de "cap de la rebel·lió militar" de desastroses conse-

Reflexions de caràcter sociològic i elucubracions teòriques de diversa mena

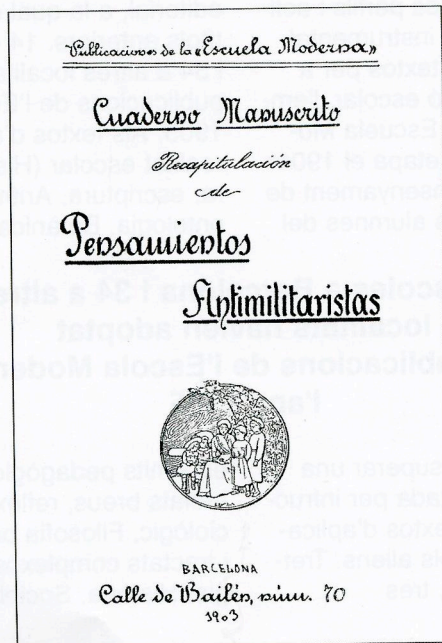
qüències per a la capital catalana, així com per a nombroses ciutats i pobles de les províncies de Barcelona i Girona. A la matinada del 13 d'octubre de 1909 va llogar al seu amic Lorenzo Portet el patrimoni editorial, fent constar al testament la seva voluntat de continuar amb la producció bibliogràfica, i va proporcionar indica-

cions clares al successor per afrontar la nova etapa. L'empresa editorial va romandre paralitzada, trava-

da en un embargament judicial que no s'aixecaria fins a començaments de 1912. Amb nou domicili a la coberta dels llibres -carrer Corts 478- van veure la llum dos textos en memòria del fundador (*La Escuela Moderna*; *Ferrer, páginas para la Historia*), i van començar a executar-se els encàrrecs realitzats per via testamentària: *Cómo se forma una inteligencia* i els dos primers volums de l'*Enciclopedia de Enseñanza Popular Superior*. La voluntat de publicar una "revista o diari setmanal tractant de sindicalisme" va començar a concretar-se amb l'edició de l'*A B C sindicalista*. Van ser publicats, final-

ment, alguns títols que eren distribuïts per la Biblioteca de l'Escola Moderna des de 1908 (*Génesis y evolución de la moral*, *La moral anarquista* i *En el café*).

1913 va ser un any convuls, marcat per un litigi judicial entre una antiga professora de l'Escola i els hereus de Ferrer. El fet citat no és aliè a la inexistència de cap publicació. A l'any següent, Lorenzo Portet va continuar fidelment les directrius testamentàries

de Ferrer, donant curs a la publicació dels volums tercer i quart de l'Enciclopèdia esmentada, i a textos de contingut sindicalista (*Cómo haremos la revolución, La Confederación General del Trabajo en Francia...*)

Els anys entre 1915 i 1917 registren tres notes definitives: el punt final a les directrius del fundador, una reestructuració i un nou impuls a l'activitat editorial.

Els últims encàrrecs de Ferrer complerts per Portet són l'edició de *La Gran Revolución* i la publicació en un i dos volums, respectivament, del setmanari *La Huelga General* i del *Butlletí de l'Escola Moderna*. Lorenzo Portet va interrompre l'edició de l'Enciclopèdia d'Ensenyament Popular Superior en el volum quart, i va tancar en fals aquesta col·lecció amb un títol no inclòs inicialment (*Las Razas Humanas*).

D'altra banda, la mort d'Anselmo Lorenzo (1914) i Tarrida del Màrmol (1915) va determinar l'aparició d'un fullet en la seva memòria. La reestructuració duta a terme per Portet va començar per una lleugera transformació en la denominació de l'empresa editorial, coneguda a partir d'aquest any com "Casa Editorial Publicaciones de la Escuela Moderna". 53 nous títols en aquests tres anys, gairebé la meitat de tota la producció bibliogràfica de l'editorial ferreriana al llarg de les seves dues dècades d'història. L'aposta més important és la publicació de la *Biblioteca Popular Los Grandes Pen-*

sadores, de la qual seran editats en aquest període 24 volums. Una col·lecció de llibres de baix cost, posats al mercat amb les tècniques publicitàries més modernes (en venda el primer dissabte de cada mes, amb tapes en tela que permetien l'enquadernació per grups de sis volums, amb facilitats de pagament a termi-

nis i al comptat...). El maig de 1916, la Casa Editorial de Portet va saltar l'Oceà

Atlàntic i es va

fer amb els serveis de David Solé Miralles, dipositari i representant de la firma barcelonina a l'Argentina i l'Uruguai. Aquest període expansionista va tenir una breu durada, cessant la col·laboració a l'octubre de 1917, i replegant-se de nou l'editorial catalana a la seva seu del carrer Corts, a Barcelona.

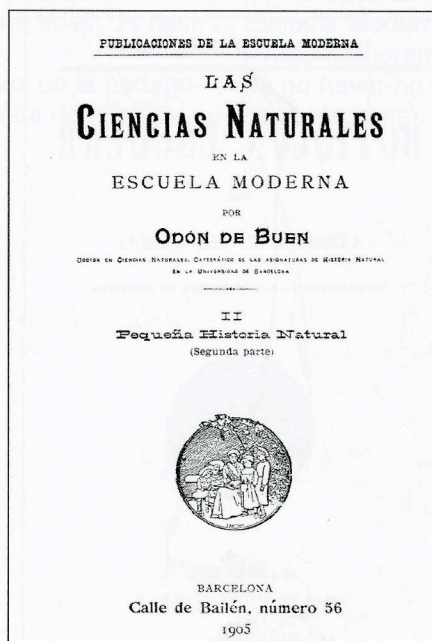
El 1918 es va produir la caiguda: no hem registrat cap reedició i van ser publicats únicament tres nous títols: *Filosofemas*, de Pompeu Gener, *Dios, el hombre y el mono*, de Víctor Charbonnel i *Lo que debe saber toda joven*, de la doctora

Mary Wood Allen. La mort de Lorenzo Portet, ocorreguda aquest mateix any, ajuda a explicar el fracàs.

El final s'emmarca als anys 1919 –amb un únic títol nou: *La Monarquía y el Cristianismo*, de Pi i Margall– i 1920 –només reedicions de llibres anteriors. L'editorial, propietat de la vídua de Portet, va ser venuda a començaments de la dècada dels anys vint a Manuel Maucci, propietari de la Casa Editorial Maucci. Entre 1925 i 1936 Maucci va

Els últims encàrrecs de Ferrer són l'edició de *La Gran Revolución* i la publicació de *La Huelga General* i del *Butlletí de l'Escola Moderna*

54
27

arribar a publicar 86 dels volums de l'Escola Moderna.

Durant el període 1901-1909, Ferrer va ocupar en tasques de gestió editorial Mariano Batllori, i va nomenar successivament administradors Mateo Morral, Joan Colominas Maseras i Cristóbal Li-trán. No obstant això, la capacitat decisòria dels gestors i administradors és mínima, doncs mantenien al dia el propietari de

les vicissituds de cada publicació, de l'activitat d'autors i traductors, el consultaven sobre el nombre d'exemplars de cada tirada, i el propi Ferrer supervisava personalment les proves d'impremta.

Al llarg del període 1912-1920, la Casa Editorial Publicaciones de la Escuela Moderna va ser dirigida i gestionada per Lorenzo Portet, i després de la seva mort per la seva esposa i hereus.

Dos traductors van treballar per a l'editorial: Anselmo Lorenzo, des dels començaments fins a 1914, i Cristóbal Li-trán, des de 1909 fins a -almenys- 1918. Vuitanta-nou autors firmen els textos "modernians": escriptors de filiació llibertària espanyola, francesa, belga, italiana i russa; pensadors il·lustrats, revolucionaris, socialistes democràtics i lliurepensadors francesos; republicans i revolucionaris espanyols, republicans portuguesos, liberals i laboristes anglesos. Entre ells comptem articulistes, periodistes, literats, filòsofs, científics, mestres i pedagogs, metges, enginyers, professors universitaris dedicats a la docència i a la investigació, així com representants d'altres magistratures

de l'Estat. Finalment, cal incloure entre els autors alguns dels professors de les aules de l'Escola Moderna.

L'ontologia materialista és en els fonaments de les concepcions "modernianes". En aquests llibres trobem explicacions diverses sobre la manera de portar-se a

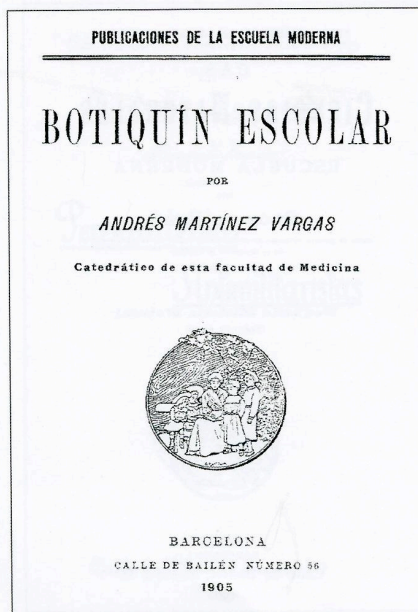
efecte el procés de coneixement humà, trobem una clara adscripció científicista, una antropologia "essencial" en

relació dialèctica amb la capacitat transformadora de l'entorn, particulars concepcions sobre la importància social de les dones, sobre la família i sobre les races humanes. L'ateisme militant es desborda en multitud d'aquestes obres, revelant-se en forma de notes a peu de pàgina i en l'elecció de títols i autors. Trobem també partidaris del credo deïsta i cristians confessos.

Descobrim en aquestes pàgines una "Historiografia Moderniana", una manera d'entendre i explicar la Història. Són sotmesos a examen els fets jurídics des de concepcions iusnaturalistes. A la crítica de les condicions socioeconòmiques fixades per la doctrina capitalista se succeeixen

esbossos de noves organitzacions econòmiques anarcocomunalistes, sindicalistes i federalistes. Els textos publicats per l'Escola Moderna critiquen obertament la idea d'Estat, descrita com una entitat política de caràcter coercitiu, organitzada i administrada per grups de privilegiats que, sota pretext de prioritzar el bé comú, actuen en defensa dels seus interessos particulars. La nació és una entitat fictícia,

El propi Ferrer supervisava personalment les proves d'impremta

el nacionalisme una doctrina perillosa, el catalanisme és un exercici d'esnobisme medievalista, i els furs i les Constitucions de Catalunya són "història legal on ni Crist no s'entén". Les crides a la revolució es fan des de plataformes doctrinals àcrates i amb fórmules expeditives, la violència del xoc revolucionari és la inevitable conseqüència de la polaritat dels interessos enfrontats. Les societats de l'avenir són diverses, i diverses les seves denominacions: comunisme llibertari, fraternitat universal, col·lectivisme, societat raonable...

Antimilitarisme aclaparador, i també bel·licisme partidari del bàndol aliat durant la Primera Guerra Mundial. Posicions malthusianes i antimalthusianisme. Judicis axiològics omplen aquests llibres... El subjecte-típus exponent d'aquesta concepció moral és l'individu altruista. El principi de suport mutu kropotkinià és avantposat a la selecció natural darwinista en el marc de l'evolució humana. Les doctrines exposades transpiren relativisme moral, equiparant societats diferents, negant l'existència d'una jerarquia de valors indiscutible i el diferent abast de desiguals sistemes morals.

Els principis constitutius de la pedagogia derivada de la Biblioteca de l'Escola

Antimilitarisme aclaparador, i també bel·licisme partidari dels aliats durant la I Guerra Mundial

Moderna són l'autosuficiència, el criticisme, el dogmatisme, la fonamentació científicista, la capacitació professional del docent, la directivitat de l'ensenyament, la coeducació de sexes i de classes, la higiene escolar, la renovació, la innovació, les iniciatives individuals i associatives com a element vertebrador d'un sistema

educatiu descentralitzat. En alguns dels currícula escolars exposats hi conviuen realitzacions pràctiques

i formulacions teòriques. Les metodologies descrites opten per determinades maneres de concebre la funció del mestre i d'entendre el treball. Trobem llargues relacions d'activitats, un ampli ventall de recursos, la utilització de l'avaluació amb àmplia perspectiva (avaluació inicial, contínua i sumativa) i una centenària anticipació en la detecció i compensació dels alumnes amb necessitats educatives especials.

Els estrets límits d'un article poden no resultar recipient suficient per contenir ordenadament vint-mil pàgines, que són les contingudes als 127 llibres trets a la llum per la Casa Editorial Publicaciones de la Escuela Moderna entre els anys 1901 i 1920. Esperem, tanmateix, que, en cas de no haver-ho aconseguit, l'intent s'hi hagi aproximat